

СУБСТАНТИВНІ КОМПОЗИТИ-БАХУВРІХІ ЯК ЗАСІБ СМИСЛОПОРОДЖЕННЯ ТЕКСТУ (на прикладі антропосемічних одиниць у художніх та публіцистичних англомовних текстах)

Стаття присвячена дослідженню текстотворчого потенціалу субстантивних композитів-бахувріхі на позначення особи. Автор намагається визначити мету використання аналізованих одиниць та встановити функції, які вони виконують у художніх та публіцистичних текстах.

Нова лінгвістична парадигма переставила акценти з вивчення мови як системи знаків (langue) на дослідження мови як діяльності (langage) та результатів цієї діяльності. У змінній системі поглядів єдиною мовною реальністю визнається текст, розкриття механізмів смислопородження якого виходить на перше місце. Під час аналізу механізмів породження тексту вектор уваги дослідника спрямований від смислу (дійсності) до шляхів його маніфестації [6: 449], одним з яких є лексичні засоби. Дана стаття присвячена аналізу текстотворчого потенціалу субстантивних композитів-бахувріхі (СКБ) на позначення особи. Поставлена мета передбачає 1) визначення ролі антропосемічних СКБ у тканині текстів художнього та публіцистичного стилів, а також 2) окреслення тих можливостей, які надає текст для реалізації функцій, притаманних бахувріхі.

Антропосемічні СКБ отримали частковий опис в роботах Г. Марчанда, О.Д. Мешкова, Г.П. Д'яконова, Л.Ф. Омельченко та ін. Ми визначаємо СКБ-антропосеми як загальні екзоцентричні складні іменники з експліцитно не вираженою ономазіологічною базою та комплексною ономазіологічною ознакою, які називають особу за домінують ознакою та мають посесивний характер, наприклад: *sweetheart, lazy bones, chatter-box, high brow, four-eyes, bigfoot, blue stocking* тощо. На даному етапі розвитку англійської мови такі одиниці утворюють лексичну мікросистему, що об'єднує СКБ зі структурою N + N, A + N, V + N, Num + N, Abbr + N. Найчисленнішими серед членів мікросистеми є композити, у семантиці яких на перший план виходить позначення рівня інтелекту (27% аналізованих одиниць), виділення яскравої риси у зовнішності (19%), акцентуація певних звуків особи (16%), рис її характеру (16%), вказівка на її професію / рід занять (16%).

Композити-бахувріхі формуються в сфері просторіччя та сленгу, котрі відрізняються експресивністю та етико-стилістичною зниженістю [5: 50]. Внаслідок цього характерною рисою СКБ є їхнє емоційне навантаження, під яким розуміють різноманітні прояви відношення суб'єкта до того, що називає слово, виділяючи в ньому як обов'язкові компоненти емоційність, котра "відповідає" за вираження словом емоції та почуття, і оцінність, тобто схвальну чи несхвальну оцінку, вміщену у значення слова [4: 10-27, 94].

Англомовний сленг характеризується особливою продуктивністю окремих тематичних груп, як от: фізичний бік сексуальності; тілесні функції; алкогольна та наркотична інтоксикація; несподівані, жорстокі чи насильницькі дії різної якості; гроші; смерть; обман; кримінальна діяльність; розумові або моральні вади; позитивна або різко негативна оцінка людей та речей; презирлива або зневажлива класифікація людей щодо різних груп – расових, етнічних, сексуальних, регіональних, соціально-економічних, професійних [13]. Природно, що маючи сленг середовищем свого утворення та вжитку, майже усі антропосеми-СКБ можуть бути віднесені до однієї з вищеназваних груп: *acid-head* – "наркоман, який вживає речовину ЛСД"; *banana-head* – "амер. жарг. балда, тупиця"; *blue foot* – "проститутка"; *blue jacket* – "військ. розм. англійський чи американський матрос"; *long knife* – "вбивця, руйнівник"; *money-bags* – "багач, товстосум, скупар"; *oilhead* – "п'яниця, алкоголік"; *white-skin* – "біла людина, білошкірий, блідолиций"; *work-hand* – "наймит, робітник, батрак" (БАРС, САС, ССС) тощо.

Більшість бахувріхі вживається для образного, часто іронічно-зневажливого найменування людей: "*While the Foreign Ministry airheads – no military force is enamored of its diplomatic colleagues – struggled to settle things down, the West would posture and threaten, perhaps attacking a Soviet naval force to show its resolve, certainly mobilizing the NATO armies to threaten invasion of Eastern Europe*" (Clancy, p.133).

"*There are banks here from everywhere. Germany, France, Great Britain, Canada, Spain, Japan, Denmark. Even Saudi Arabia and Israel. Over three hundred, at last count. It's become quite a tax haven. The bankers here are extremely quiet. They make the Swiss look like blabbermouths*" (Grisham, p.151).

Будь-який дефект організму людини, особливості одягу, душевні якості можуть стати приводом для насмішки, глузування. Вважається, що пейоративність, притаманна більшості СКБ, обумовлюється у великій мірі впливом на них слів типу *rickrocket*, які успадкували це забарвлення від своїх французьких прообразів, котрі спричинили появу подібної конотації у всіх екзокомполітів, сформованих пізніше [11: 388]. Превалювання серед аналізованих СКБ композит з принизливим відтінком відбиває загальне переважання в мові негативно-оцінних слів над такими, що виражають позитивну оцінку. Така "оцінна асиметрія" мови пояснюється гострішою та більш диференційованою емоційною та мовленнєво-мисленнєвою реакцією людей на негативні явища [3: 171-172]. До того ж найбільш частотними є саме негативні емоції. Позитивний спектр бідніший на відтінки емоційно-оцінного відношення, оскільки сприймається як норма і через це не потребує такої ж детальної диференціації, як відхилення від неї [1: 37].

Надмірна емоційно-оцінна насиченість композит-бахувріхі та особливості лексичних компонентів, які входять до цих складних слів, накладає певні обмеження на їх використання у мовленні, звужуючи область їхнього функціонування до певного стильового рівня. Однак, хоча СКБ і вживаються переважно у неофіційному мовленні, вони певною мірою проникають до інших функціональних стилів, зберігаючи свою експресивність, інформативність та інші характеристики.

Потрапляючи до лексичного прошарку художньої літератури, СКБ зберігають стилістичну маркованість сфери усного спілкування, протиставляючись словам високого та нейтрального стилістичного тону [5: 51], а тому часто використовуються у персонажному мовленні: "*The FBI never got it," I said. – "Those guys were dead-heads," she said. "I was only a kid, remember, but when I realized, I snitched it right from under their noses"* (Thomas, p.180).

Крім того, виділяючись складністю взаємовідношень між внутрішнім та зовнішнім контекстом, відрізняючись підвищеною інформативною насиченістю, СКБ не тільки збільшують смисловий обсяг одиниці, до складу якої вони входять, але і певним чином впливають на різні параметри тексту, формують імпліцитну іроніко-сатиричну інформацію: "*They are so gauche and funny those scrubfowl, absurdly bold and yet at the same time easily shockable. They all manage to resemble ill-groomed, gawky blue-stockings and I can imagine them wearing lopsided pince-nez and laddered lisle stockings*" (Irvine, p.183).

Отже, однією з найхарактерніших рис композитних бахувріхі у художньому тексті є їхнє використання заради створення гумористичної характеристики дійових осіб, покликаної виділити неприємні, часом навіть потворні боки життя, або ж виразити дещо кумедне, смішне [9: 31]. При цьому використовуються різноманітні прийоми актуалізації, що реалізуються як окремо, так і у сукупності: послідовне підведення з використанням опорних моментів, вживання бахувріхі в ролі носія дії, суміщення у структурі речення стилістично рівноправних елементів. Проходячи крізь усю тканину мовленнєвого твору, зазначені прийоми утворюють єдиний комплекс, в якому бахувріхі складають не тільки ключ до розуміння, але і свого роду базу для його побудови, формуючи певним чином його тему [2: 13], зупиняючи увагу на окремих його компонентах.

Як відомо, найбільш значимі компоненти тексту, виділяються автором за допомогою різноманітних засобів. На рівні лексики це може бути вживання у тексті стилістично невідповідного слова, або вибір слова, надзвичайно насиченого конотаціями [12: 516-517]. Бахувріхі задовольняють обом вищеназаним вимогам, а тому, використані у тексті, вони перетворюються на один із засобів маркування його акцентованих елементів, надаючи можливостей досягти виразності, зображальності, інтенсифікації образності у всьому контексті [7: 16]: "*I will not... Fall for any of the following: alcoholics, workaholics, commitment phobics, people with girlfriend or wives, misogynists, megalomaniacs, chauvinists, emotional fuckwits or freeloaders, perverts*" (Fielding, p. 2).

Таким чином, у художньому тексті антропосемічні СКБ використовуються для оформлення персонажного мовлення, створення гумористичного ефекту, формування теми твору, маркування його акцентованих компонентів.

Завдяки метонімічності та метафоризованості антропосемічних СКБ досить частим є їхнє вживання у публіцистичному стилі, де за допомогою метонімічних переносів досягається лаконізм, економія мовних засобів, можливість запобігти використанню громіздких описових зворотів [7: 16]. Метафора, що полягає у проектуванні одного ментального простору на інший на основі асоціативного зв'язку, дає змогу витлумачити одне явище у термінах іншого і осмислити перше, як подібне до другого, а також є знаряддям формування нових ментальних категорій, породження нового знання [10]. Тим самим СКБ перетворюються на універби, функціонуючи як "мікротексти", де реалізуються всі умови метафоризації: подвійна співвіднесеність, порушення звичних валентних зв'язків між зіставлюваними денотатами і народження нового зв'язку – спільної ланки, що об'єднує далекі одне від одного поняття, створення певного нового цілого, самою силою слова покликаною виконувати функцію номінації, а крім того, подібно до будь-якого тропу, функцію естетичну [8: 82-83]. Отже, газети та журнали використовують СКБ для підвищення емоційної напруженості тексту, створення конденсованої образної характеристики, стислого повідомлення інформації: "*The javan rhino of Vietnam has acquired the status of Bigfoot: many rumors but no recorded sightings*" (In Vietnam, a Shot in the Dark, p.10); "*Similarity, even elite schools have dimwits and deadbeats*" (Samuelson, p.76).

Як бачимо, середовище художнього та публіцистичного текстів надає СКБ можливостей якнайповніше реалізувати свої функції, перш за все компресивну, що передбачає можливість конденсації в одній лексемі певної кількості інформації і, таким чином, реалізацію принципу мовної економії; естетичну, зумовлену метонімією та метафорою, локалізованих у бахувріхі, які наближують слова цього типу до тропів; стилістичну, яка полягає у тому, що використання бахувріхі накладає відбиток на мовленнєвий твір: відбувається перекриття об'єктивної інформації стилістичними конотаціями, що виходять на передній план, і це приводить до ускладнення категорії інформативності, зміщення денотативно-референційних та стилістичних параметрів – втрачається нейтральність, з'являється стилістичність забарвлення.

Таким чином, потрапляючи до художнього або публіцистичного тексту, СКБ перетворюються на важливий текстотворчий засіб, реалізуючи різноманітні свої функції та розширюючи арсенал зображальних засобів письменника.

Слід також відмітити, що поряд з бахувріхі-антропосемами існують одиниці інших типів, що у більшості випадків є емоційно-нейтральними: флороніми (назви рослин) та фауноніми (назви тварин), а також технічні терміни. Вони притаманні, перш за усе, науковому стилю, функціонуючи у різноманітних спеціальних текстах, і їх дослідження з точки зору текстотворчих можливостей може бути перспективним напрямком сучасних лінгвістичних розвідок.

2. Дьяконов Г.П. Бахуврихи как средство номинации и стилистической синонимии в современном немецком языке: Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Одесский гос. ун-т. – Одесса, 1990. – 16 с.
3. Москвин В.П. Экспрессивность как стилистическая категория // Аксиологическая лингвистика: проблемы теории дискурса, стилистики, семантики и грамматики. Сб. науч. тр. / Под ред. Н.А. Красавского. – Волгоград: Колледж, 2002. – С. 163-176.
4. Мягкова Е.Ю. Эмоциональная нагрузка слова: опыт психолингвистического исследования. – Воронеж: Изд-во ВГУ, 1990. – 109 с.
5. Омельченко Л.Ф., Максимчук Н.Н. Субстантивные композиты-бахуврихи антропосемического поля в английском языке // Иноземні мови. – 1998. – № 4. – С. 50-51.
6. Чернейко Л.О. Смысловая структура художественного текста и принципы ее моделирования // Коммуникативно-смысловые параметры грамматики и текста: Сб. науч. тр. – М.: Эдиториал УРСС, 2002. – С. 449-460.
7. Чиршева Г.Н. Сопоставительный анализ метонимических переносов в языке художественной прозы и публицистики (на материале современного английского языка): Автореф. дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Ленинградский ордена Трудового Красного Знамени пед. ин-т им. А. Герцена. – Л., 1986. – 16 с.
8. Шендельс Е.И. Сложное слово как минимальный контекст для реализации стилистических фигур: Сб. науч. тр. / МГПИИЯ им. М. Тареза. – Вып.91. – М., 1975. – С. 82-87.
9. Кобыякова I. Humor and Translation // Вісник Українського товариства дослідження англійської мови: Міжвуз. зб. наук. пр. – № 1. – К.-Харків: Константа, 2000. – С. 31-34.
10. Lakoff G., Johnson M. Metaphors We Live By. – Chicago: University of Chicago Press, 1980. – 240 p.
11. Marchand H. The Categories and Types of Present-Day English Word-Formation. – München: C.H.Beck'sche Verlagsbuchhandlung, 1969. – 564 p.
12. Polanyi L. Linguistic and Social Constraints on Storytelling // Journal of Pragmatics. – 1982. – Vol. 6. – № 5/6. – P. 509-524.
13. What is Slang? // <http://angli02.kgw.tu-berlin.de/lexicography/data/slang02.html>.

Irvine L. Castaway. – Harmondsworth, Middlesex: Penguin Books, 1984. – 394 p.
Clancy T. The Cardinal of the Kremlin. – N.Y.: A Berkley Book, 1988. – 417 p.
Grisham J. The Firm. – N.Y.: Island Books, 1991. – 501 p.
Fielding H. Bridget Jones's Diary. – L.: Picador, 2001. – 310 p.
In Vietnam, a Shot in the Dark // Newsweek. – 1999. – July 26. – P.10.
Samuelson R. J. The worthless Ivy League? // Newsweek. – 1999. – November 1. – P.76.
Thomas L. Orders for New York. – L.: Penguin Books, 1989. – 371 p.

Матеріал надійшов до редакції 3.03.2004 р.

Васильева Е.Г. Субстантивные композиты-бахуврихи как средство смыслопорождения текста (на примере антропосемических единиц в художественных и публицистических текстах).

Статья посвящена исследованию текстообразующего потенциала субстантивных композит-бахуврихи на обозначение лица. Автор пытается определить цели использования анализированных единиц и установить функции, которые они выполняют в художественных и публицистических текстах.

Vasylyeva O.H. Substantial Bahuvrihi Compounds as a Means of Text Generation (the Analysis of Anthroposemic Units in Belles-lettres and Publicistic Texts).

The article is devoted to the investigation of the text generating potential of substantial bahuvrihi compounds nominating persons. The author tries to clarify the aims of the use of the items under the analysis and clear up their functions in belles-lettres and publicistic texts.